

Karşılaştırmalı Fıkıh ve Gelişim Süreçleri

Üstad Abdulkerim Bi'azar Şirazi

Giriş

“Öyleyse kullarımı müjdele; onlar sözü işitirler ve en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın kendilerini hidayete eriştirdikleridir ve onlar, temiz akıl sahipleri-dir.” (Zümer/17-18)

Hilaf ilmi, mantık ve cedel temelinde ve fıkıh usul ve kaideleri esası üzere şekillenilen fıkıh ilminin dallarındandır. Bu ilim, hicri birinci yüzyılın son yıllarında ilim havzalarında ortaya çıkmış ve birkaç asır sonra unutulmaya yüz tutmasına rağmen içinde yaşadığımız çağda “Karşılaştırmalı Fıkıh/ Fıkıh-ı Mukaren” başlığı altında yeniden canlılık kazanmıştır. Bu makalede, bu ilmin tanımı, konumu, sonuçları ve gelişim süreçlerini ele almaya çalışacağız.

Hilaf İlmi ya da Karşılaştırmalı Fıkıh İlminin Tanımı

İbn Haldun şöyle der: “Farklı mezhep mensupları arasında fıkıh imamlarının başvuru kaynakları, ihtilafa yol açan sebepler ve içtihat zeminlerinin ele alınıp incelendiği

münazara ve tartışmalar yaşanırdı. Bu çerçevedeki tartışmalara konu olan ilmi, Hilafiyat diye isimlendirirlerdi.” (İbn Haldun, 1359 H.Ş, 2/939)

Hacı Halife bu ilmin tanımıyla ilgili şöyle der: “Şer’i delillerin tanındığı, şüpheler, problemler ve ihtilafa konu olan delillerin kesin kanıtlarla çürütüldüğü ilim dalıdır.” (Hacı Halife, 1402 H., 1/472)

Hilaf İlmi ya da Karşılaştırmalı Fıkıhın Konumu

Karşılaştırmalı fıkıh, hilaf ilminin bir idamesidir. Bu ilim, Fahr-i Razi’nin *Camiu’l Ulum* kitabında kaydettiği üzere o dönemlerin ilim havzalarında revahta olan altmış ilim dalından birisiydi. Söz konusu kitabın dördüncü babında şu ifadeler yer alır: “Hilaf ilmi, değerli ve büyük bir ilim olup, içerdiği hakikatler ve dakik malumat, ancak ince elenip sık dokunmuş incelemeler, elekten geçirilmiş tabirler, yerinde eleştiriler ve uygun cevaplar sayesinde elde edilebilir.” daha sonra yazar, bu ilmin temel esaslarından dokuz ilkeyi ele alıp açıklar. (Fahr-i Razi, 1372 H.Ş, 94)

Bazıları, Hilaf ilmini mantukta ele alınan cedel ilmi, bazıları fıkıh usulü, bazıları ise fıkıh ilmi ile aynı bilmişlerdir. Aynı şekilde bazıları hilaf ilminin problemlerini yirmi, bazılarıysa kırk başlık altında toplamış ve bu çerçevede risale ve şerhler kaleme almışlardır. Tabi bu eserlerin büyük çoğunluğu elimize ulaşmamıştır. (Zuheyli, tarihsiz, 735-737)

Hilaf İlmi ve Karşılaştırmalı Fıkıh Arasındaki Farklar

Bazılarına göre “Karşılaştırmalı İlim” ile “hilaf ilmi” arasında bazı farklar vardır. Bu doğrultuda üç görüş ileri sürülmüştür:

1- Hilaf ilmi, sadece âlimlerin görüşlerinin derlenmesiyle ilgilenir. Fakat “Karşılaştırmalı İlim” bunun yanı sıra kıyaslama, değerlendirme ve en sağlam görüşü tayin etmeyi de amaç edinir.

2- Hilaf ilminde sadece âlimler arasındaki ihtilaflar ele alınır. Fakat Karşılaştırmalı ilimde hem ihtilaflı hem de üzerinde ittifak edilen konular incelenir.

3-Hilaf ilminde farklı görüşler ele alınır-ken şu ön kabulle hareket edilir: Gaye, muhalif görüşleri çürütüp muvafık görüşü teyit etmektir. Fakat Karşılaştırmalı fıkıhta bu ön kabul gözönünde bulundurulmaz ve araştırmacı, hakikati keşfetmek ve en sağlam görüşe ulaşmak için çabalar. Ancak işin aslı şu ki hilaf ilmi ve Fıkıh-i Mukaren tek bir ilim dalı olup ve bu değerlendirmeler aslında, bu ilmin gelişim aşama ve süreçleriyle ilgili olsa gerektir. (Hekim, 1431 H, 41)

Karşılaştırmalı Fıkıh İlminin Faydaları

Karşılaştırmalı fıkıh ilminin fayda ve sonuçlarıyla ilgili şu hususlara değinebiliriz:

1- Fakih, fıkıh sahasındaki farklı görüşler ve bu görüşlerin delillerini inceleyerek çok daha rahat bir şekilde hakikate erişebilir ve elinde bulundurduğu temel ölçütlerden yola çıkarak delil bakımından en sağlam ve umumi maslahat bakımından en elverişli görüşü keşfedebilir.

2- Fıkıh ve usul sahasındaki araştırmalara ivme kazandırmak ve fakihler arasındaki fikir çakışmasının sonuçlarını daha üst düzeye taşımak.

3- Fıkhi mezhepler arasındaki muhtelif görüşlerin incelenmesi, İslam mezheplerini birbirine yakınlaştırmak ve aralarındaki düşmanlık ve kin duygularını izale etmek yolunda çok güçlü bir faktördür. Zira aradaki düşmanlıkları kışkırtan en önemli etken, bu mezhep mensuplarının birbirlerinin usul ve ilkelerine dair bilgisizliğidir. Dolayısıyla Karşılaştırmalı Fıkıh sayesinde, bu bilgisizlik izale edildiğinde, düşmanlık ve kin duyguları da ortadan kalkmış olur ve artık bunun yerini sevgi, dostluk, samimiyet, anlayış ve yakınlaşma alır. (Age, 14)

4- Karşılıklı olarak birbirlerinin kuvvet ve zaaf noktalarını bilenler daha az hataya düşerler. Hz. Ali (a.s) şöyle buyurur: “Farklı görüşleri (geniş yüreklilikle) karşılayanlar, hataya düşülen yerleri tanıyabilirler.” (Nehcu’l Belağa, 170. Hikmet)

5- Muhammed Selam Medkur şöyle der: “Fıkıhı incelemek, bizi farklı mezheplerin fıkhi görüşleri arasındaki benzerliklerle tanıştırır. Ki bu, başlı başına ruhumuzun sükûnet ve kalbimizin itminan bulmasını sağlar.” (Medkur, 1389 H, 105)

6- Allame Şatibi (790 H) şuna inanır: “Kendisini tek bir mezheple sınırlayan bir talebenin diğer mezheplere karşı nefret dolu ve inkârcı bir duyguya kapılması pekâlâ

Fıkhi mezhepler arasındaki muhtelif görüşlerin incelenmesi, İslam mezheplerini birbirine yakınlaştırmak ve aralarındaki düşmanlık ve kin duygularını izale etmek yolunda çok güçlü bir faktördür. Zira aradaki düşmanlıkları kıskırtan en önemli etken, bu mezhep mensuplarının birbirlerinin usul ve ilkelerine dair bilgisizliğidir. Dolayısıyla Karşılaştırmalı Fıkıh sayesinde, bu bilgisizlik izale edildiğinde, düşmanlık ve kin duyguları da ortadan kalkmış olur ve artık bunun yerini sevgi, dostluk, samimiyet, anlayış ve yakınlaşma alır.

mümkündür. Fakat diğer fakih ve müçtehitlerin görüşleriyle tanıştığında, kesinlikle şu kaniya varacaktır ki diğer fıkıh öncüleri de fazilet ehli olup Şari'in maksatlarına vakıf ve O'nun hedeflerine dair şuur sahibi dirlir.” (Şatibi, 1961, 2/273)

7- Tercih ve en güzelini seçme imkânı: Muhakkik Hilli (671 H) vasiyetlerinde şöyle yazar: “Elinden geldiğince farklı görüşleri mütalaa etmeye çalış ki ihtimallerle tanışmanın imtiyazlarını elde edebilesin. Yine elinden geldiğince (fıkhi) meselelerin kaynakları peşi sıra koş ki seçip beğendiğin zaman basiret üzere seçmiş olasın.” (Muhakkik Hilli, 1406 H, Mukaddime)

8- Ayetullah Burucerdî Kum şehri ilmi havzasında şöyle buyurdu: “Şii fıkıhı, kesinlikle diğerlerinin fikir ve görüşleriyle birlikte incelenmelidir. Özel bir alan olmaktan çıkıp karşılaştırmalı ve uygulamalı bir fıkha

dönüşmelidir. Bir fakih, mutlaka Ehl-i Sünnet ve Şii geçmiş fakihlerinin görüşlerine başvurmalı ve konuyu ele almalıdır.” (Subhani, 176-177) Şeyh Tusi'nin “el-Hilaf” kitabı ilk kez Merhum Ayetullah Burucerdî tarafından basılmış ve daha sonraları defalarca baskısı yenilenmiştir. (Kaşifu'l Gıta, 1424 H, Mukaddime)

9- İmam Humeyni, Ehl-i Sünnet fetva ve hadislerinin araştırılıp incelenmesini içtihat şartları arasında zikreder ve şöyle buyurur: “Bu iş, müçtehidin hükümleri anlamasına pekâlâ yardımcı olur.” (Humeyni, 1385 H, 2/99)

Hilaf İlmi ya da Karşılaştırmalı Fıkıh Tarihi

İbn Haldun şöyle der: “Kaynak ve görüş farklılığından dolayı müçtehitler arasında

Mezheplerin birbirlerinden uzaklaşması, Müslümanları öylesine bir taassup ve tefrika girdabına sürükledi ki iç savaşların yaşanması ve düşmanların nüfuzu için bir zemin haline geldi. Tefrika ve ayrılıkların acı sonuçlarını tattıktan sonra, nihayet son yüz yıllarda Ezher'den Şeyh Meraği ve Kum'dan Ayetullah Burucerdî gibi din büyükleri bu ilmi, cedel ve polemikten uzak bir dille yeniden ihya etmek için kolları sıvadılar ve bu ilmi "Fıkıh-i Mukaren" yani "Karşılaştırmalı Fıkıh" diye adlandırdılar.

birçok ihtilaf gündeme geldi. Bu ihtilaflar gün geçtikçe daha bir yaygınlaştı. Halkın avam kesimi ilk başlarda, kimi isterlerse taklit etmek hususunda özgürdü. Bu ihtilaflar, bütün müçtehitler arasından dört kişinin seçilmesiyle sonuçlanınca da bunların her birinin takipçileriyle diğerleri arasında tartışmalar yaşandı. Herkes kendi mezhep imamının doğruluğu ve diğerlerinin yanlışlığını ispatlamak peşindeydi. Bu tartışmalar, her bir mezhep tarafının kendi mezhep imamını doğrulama ve teyit etmek doğrultusunda takip ettiği usul-i kaide ve sağlam yöntemlerle yürütülüyordu. Bu tartışmalarda her bir mezhep imamının fetvalarına delil olarak gösterdiği kaynaklar, içtihat yöntemi ve imamlar arasındaki ihtilafların ortaya çıkma keyfiyeti inceleniyor ve eleştirilip tahlil ediliyordu." (İbn Haldun, 1359 h.ş, 1/242-243)

Bu ilimle ilgilenen ilk isim, Muhammed Hasan b. Ali b. Ebi Talib (100 H.), Ehl-i Beyt içersinde faziletiyle bilinen ve İbn'ul Hanefiyye olarak tanınan şahıstır. O, hilaf ilmine vukuf hususunda kendi zamanının en önde geleniydi. Bu alanda bir de kitap yazmış ve halka okunmasını istemişti. (Zuheylî, Tarihsiz, 742)

Bu sahada kitap yazan ve eseri günümüze kadar gelen ikinci şahıs, Muhammed b. Hasan Şeybani'dir (131-189 H.) Ebu Hanife'nin öğrencisi olan bu zat, Medine'de Ehl-i Hadis ve Kufe'de Ehl-i Rey arasındaki ihtilafların zirveye ulaştığı bir zamanda "Takrib"/mezhepler arası yakınlaştırma çalışmasını ilk başlatan şahıstır. O, bu maksatla Medine'ye gitmiş ve Ehl-i Hadis'in büyükleri; bu cümleden Malik'in derslerine katılmıştır. Bu ekolün fıkıh kaynaklarıyla tanıştıktan sonra onlarla münazara yapmıştır. Daha sonra Irak'a dönmüş İmam Şafii ile görüşerek ilmi münazara ve sohbet toplan-tıları düzenlemiştir. (Sise, 1425 H. 1649)

Bu sohbetlerin semeresi, “el-Hüccetu a’la Ehli’l Medine” kitabıdır ki son dönemlerde dört cilt halinde yayınlanmış bulunmaktadır. Bu kitap hem ilmi açıdan hem de “ihtilaf edebi” açısından çok değerli bir konuma sahiptir. (Bkz. Şeybani, 1385 H.)

Karşılaştırmalı Fıkıh ve Gelişim Süreçleri

Bazı çevreler, karşılaştırmalı fıkıh sahasına reddiye risaleleriyle girdiler ve hem kendi mezheplerini savunma hem de başka mezhepleri red temelinde kendi inançlarını ispatlamaya çalıştılar. Fakat bu yöntem, tıpkı bir posta güvercini gibi kaleme aldıkları risaleleri yine reddiye olarak kendilerine geri getirdi. Dolayısıyla bu yöntem, zamanla yerini hilaf ilmine terk etmeye başladı. Ancak hilaf ilmi de yaşanan ahlaki çöküntü ve tartışma adabına riayet edilmemesi neticesinde daha ziyade münazara ilmine dönüştü ve gitgide bir cedelleşme vasıtası haline geldi. VIII. asırdan sonra İslam beldelerinde baş gösteren taassup illeti bu sürecin de tamamen durmasına sebep oldu. Mezheplerin birbirlerinden uzaklaşması, Müslümanları öylesine bir taassup ve tefrika girdabına sürükledi ki iç savaşların yaşanması ve düşmanların nüfuzu için bir zemin haline geldi. Tefrika ve ayrılıkların acı sonuçlarını tattıktan sonra, nihayet son yüzyıllarda Ezher’den Şeyh Merağî ve Kum’dan Ayetullah Burucerdî gibi din büyükleri bu ilmi, cedel ve polemikten uzak bir dille yeniden ihya etmek için kolları sıvadılar ve bu ilmi “Fıkıh-i Mukaren” yani “Karşılaştırmalı Fıkıh” diye adlandırdılar. Daha sonra bu ilim, uygulamalı fıkıh ve hukuk çerçevesinde İslam ülkelerinde gündem oluşturmaya başladı.

Karşılaştırmalı fıkıhın gelişim süreçleri şu aşamaları katetmiştir:

1- Reddiye Risaleleri Aşaması

Abdurrahman Evzai (88-157) Ebu Hanife’nin görüşlerini reddetmek maksadıyla yazdığı “Siyer-u Ebu Hanife” kitabıyla reddiye risalelerinin ilk kitabını yazmış oldu. Daha sonra Ebu Hanife’nin öğrencisi Kadı Yusuf (113-183) “er-Redd-u a’la Siyer-i el Evzai” kitabını yazdı. Aynı şekilde Ebu Hanife’nin bir diğer öğrencisi Muhammed b. Hasan Şeybani (131- 189) “es-Siyerü’l Kebir” kitabıyla Evzai’ye cevap mahiyetinde bir reddiye kaleme aldı. Şeybani, “el-Hüccet-u a’la Ehl-i Medine” kitabıyla Medine Fakihleri’nin Kufe Fakihleri’ne reddiyelerine de cevap vermeye çalıştı.

Şafii (ö. 204 H.) şu beş kitabı kaleme alarak reddiye ilminin sahasını genişletti: Muhammed b. Hasan Şeybani’nin görüşlerini çürütmek için “er-Red a’la Muhammed b. el Hasan”, Abdurrahman el Evzai’ye reddiye adına “Siyer-u el Evzai”, Malik’e eleştiri mahiyetinde “İhtilaf-u Malik ve eş-Şafii”, “Ma İhtelefe fihi Ebu Hanife ve İbn Ebi Leyla” ve “İhtilaf-u Ali ve Abdullah B. Mesud” (Bu beş kitap, Şafii’nin el-Ümm kitabı içerisinde basılmıştır: Bkz. Şafii, 1422 h, c.9, s. 413-460, 7-135, 137-225)

Şafii’nin Malik’e reddiye kalıbında yazdığı risale, Malikileri ona karşı kıskırttı ve birçoğunun Şafii’ye reddiye mahiyetinde risaleler yazmalarına sebep oldu. Bu cümleden Muhammed b. Sehnun (ö. 256) Muhammed b. Abdullah b. Abdulkhakim (ö. 268) Hammad b. İshak (ö. 269) Yahya b. Ömer el-Kenani (ö. 287) Yusuf b. Yahya maliki (ö. 288) Ahmed b. Mervan el Maliki (ö. 289) gibi isimleri sayabiliriz ki her biri “er-Red a’la Şafii” başlığı altında birer risale kaleme almışlardır.

Şia’ya ait fihrist kitaplarında; örneğin Şeyh Tusi’nin (385-460 h) el-Fihrist’i ve

Karşılaştırmalı ve uygulamalı fıkıh şu anlama gelir: Farklı görüşlerin tespiti, her bir görüşün ilgili konuya dair delillerinin mütalaası, bu görüşlerin üzerine inşa edildiği kural ve ilkelerin tanınması, bu görüşlerin birbirleriyle karşılaştırılıp değerlendirilmesi ve en nihayet hakka en yakın olan görüşün seçiminden sonra bunun İslam ülkeleri ve uygar dünyada uygulanan kanunlarla karşılaştırılması.

rical ilmi kitaplarında; Necâşî'nin (372-450 h) kitabında diğer fıkıh mezheplerine yönelik reddiye kalıbında yazılmış birçok kitaptan söz edilir. Bütün bu kitaplar, Fıkıh-ı Mukaren kapsamında değerlendirilebilirler. Bu tür reddiye risaleleri, Şîa fıkıhında Şeyh Müfid (ö 413 h) Seyyid Murtaza (ö 436 H) ve Şeyh Tusi zamanına kadar devam etmiştir.

2- Hilaf İlmine Dair Telif Eserler

Dördüncü yüzyılın başlarından itibaren hilaf ilmine dair kitaplar yazılmaya başladı. Bu cümleden Muhammed b. Ahmed Bağdadi'nin (ö 305) "Mesailü'l Hilaf", Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberi'nin (ö 329 h) "İhtilafu'l Fukaha", Ebu Cafer Tahavi'nin (ö 321 h) "İhtilafu'l Fukaha" ve İbn Verrak Mervezi'nin (ö 329 h) "Messailü'l Hilaf" kitaplarını örnek olarak gösterebiliriz.

Bu dönemden sonra hilaf ilmi ve ihtilafu'l Eimme yani imamların ihtilaflarına dair kitaplar hem kemiyet hem de keyfiyet bakımından

reddiye risalelerine göre daha bir yaygınlık ve ilerleme gösterdi. Bu doğrultuda her bir mezhep kendi adına bu sahaya girmiş oldu. Örneğin Hanefilik adına Kaşani'nin (ö 587 h) "Bedaiu's-Sanayi'" Malikilik adına İbn Rüştü'nün (ö 595 h) "Bidayetu'l Müctehid" Şafilik adına Maverdi'nin (ö 450 h) el-Havi'l Kebir" ve Ebu İshak Şirazi'nin (ö 476 h) "Tezkiretu'l Hilaf" Hanbelilik adına İbn Kudame'nin (ö 620 h) "el-Muğni" Zeydilik adına Ahmed b. Yahya b. el-Murtaza'nın (ö 840 h) "el-Bahru'z-Zahhar", İbaziye adına Muhammed b. Yusuf b. Atfiş'in "Şerhu'n Neyl" ve Zahirîye adına İbn Hazm'ın (ö 456 h) "el-Muhella" kitaplarını bu çerçevede ele alabiliriz.

Dördüncü yüzyılda Şîa fakihleri de hilaf ilmiyle alakalı kitap telifine ilgi göstermeye başladı. Bu cümleden Şeyh Müfid'in (336-413 h) "el-İlam bi ma'ttefeke a'leyhi el-İmamiyye mine'l Ahkam", Seyyid Murtaza'nın "İntisar" ve Nasriyat", Beşinci yüzyılın başlarında Şeyh Tusi'nin kaleme aldığı "el-Hilaf" (bu kitap hilaf ilmi ile alakalı en geniş Şii eserdir), Allame Hilli'nin (ö 726 h) "Tezkiretu'l Fukaha", altıncı yüzyılın ilk yarısında Fadl b. Hasan Tabersi'nin kaleme aldığı "el-Mü'telef mine'l Muhtelef Beyne Eimmeti's-Selef", Müflih b. Hasan Saymeri'nin dokuzuncu yüzyılda telif ettiği "Telhisu'l Hilaf ve Hulasatu'l İhtilaf" (son iki kitap, Şeyh Tusi'nin kitabının birer hülasasıdır) kitaplarını örnek olarak gösterebiliriz.

3- Hilaf İlminde Cedel İlmi'ne Kayma Aşaması

Hicri 492 yılı civarlarında Gazali "İhya-u Ulumu'd-Din" kitabının dördüncü babında bu konuyla ilgili şöyle yazar: "İlk halifelerden

sonra, fakih olmayan bir zümre hilafet kürsüsüne oturunca, fakihlerin yardımına şiddetle ihtiyaç duyular. Ancak Tabiin bunu kabul etmedi. İnsanlar, âlimlerin hükümet başkanları nezdindeki izzet ve ihtiramını görünce, ilim elde etmeye yöneldiler. İlmi bir mertebe kesp ettikten sonra da makam ve mevki elde etmek gayesiyle kendilerini yöneticilere takdim ettiler. Kabul görenler, ister istemez zillate boyun eğmek zorunda kaldılar. Yöneticilerin tertipledikleri tartışma ve münazaralara katılıyor ve çoğunlukla karşılarındaki rakiplere galip gelmek için niza ve cedel ilmine başvuruyorlardı. Böylece hilaf ilmini, ihtilaf adabından ayırarak ah-laki kötü hasletlerle karıştırdılar.” (Gazali, 1375 hş, 1/44-48)

4- Hilaf İlminin Durağanlık Aşaması

Hicri sekizinci yüzyılda Memlukilerin taassupları neticesinde fıkhi mezhepler birbirlerinden ayrıldı ve hilaf ilmi yerini itham ve düşmanlıklara bıraktı. Öyle ki Geylan bölgesindeki Hanbelîler, o bölgeye gelen Hanefileri kâfir ilan ederek öldürüyor ve mallarını ganimet olarak alıyorlardı. Bir Hanefi yurdu sayılan Maveraünnehir beldelerinde Şafiilere ait sadece bir cami bulunuyordu. Şehrin valisi sabah namazına giderken bu caminin önünden her geçtiğinde “Şu kiliseyi kapatmanın vakti gelmedi mi daha?” diye hayıflanırdı. (Arefe, 328)

Şiilere karşı düşmanlık ise bundan daha beterdi. Örneğin, Şiileri “Onların hac yeri Kerbela ve Necef’tir; Mekke’ye gelmelerinin tek gayesi Kâbe’yi kirlitmektir” diye suçluyorlardı. “Tarih-u Umerai'l Beled'i Haram” kitabında şöyle yazar: “Hicri 1088 yılında halk, sabah namazı için Kâbe’ye vardığında, Kâbe’nin çevresinin pislik içersinde olduğunu gördü. Bu için Şiiler tarafından

yapıldığı söylendi. Akabinde, Arap olmayan beş kişi bulundu, bu şahıslar dövülerek ve taşlanarak Harem’in dışına çıkarılıp öldürüldüler.” (Dahlan, Tarihsiz, 237)

5- Fıkıh-ı Mukaren’in İhya Aşaması

Geçen yüzyılda İslam mezhepleri âlimleri, hilaf ilminin zarureti ve içtihat kapısının yeniden açılması zorunluluğunun idrakine varmış Mısır, Tunus, Şam ve İran’da bu ilmi ihya etme doğrultusunda çalışmalar başlatmışlardır. Bu ilim, bu kez Fıkıh-ı Mukaren diye adlandırılmıştır. Bu hareketin öncüsü İran’da Kum İlim Havzası’ndan Ayetullah Burucerci (Sübhani, 176-177) idi. Tunus’ta Zeytuniye Üniversitesi, Suriye’de Şam Üniversitesi ve Mısır’da ise Ezher Üniversitesi bu hareketin başını çekiyorlardı.

Bu bereketli hareketin Mısır’daki öncüsü ilkin Ezher’in büyük şeyhi Muhammed Meraği idi. O, bir makalesinde içtihat kapısının açılması gerektiğini savunmuş ve Ezher fakültelerinde Karşılaştırmalı Fıkıh derslerinin okutulmasını tavsiye etmiştir. Bu doğrultuda kendisinin başkanlığında “Aile Hukuku” ile ilgili bir heyet kurulmuş ve dört mezhepten herhangi birinin fıkına bağlı kalınmaksızın çalışmalar başlatılmıştır. (Şeltut ve Sayis, 1935, 5-69)

6- Şii Fıkıhından Yararlanabileceğine Dair Fetva

Büyük fakih, Ezher şeyhi ve Daru’t-Takrib temsilcisi Şeyh Abdulmecid Selim, İmamiye Şiası ve Zeydiyye mezheplerini taklit etme izniyle ilgili tarihi fetvanın alt yapısını hazırladı. Daha sonra Ezher’in büyük şeyhi Şeyh Mahmut Şeltut kendi başkanlık döneminde 17 Rebiülevvel 1380 tarihinde bu tarihi fetvayı ilan etti ve Muhammed

Ali Sayis ile birlikte Fıkıh-ı Mukaren ile ilgili “Mukarenetu’l Mezahib fi’l Fıkıh” kitabını kaleme aldı (Biazar, 1385 hş, 156-1660). En nihayet Ezher’in Şeriat Fakültesi dekanı Şeyh Muhammed Medeni, Şia fıkıhını da Karşılaştırmalı Fıkıh kapsamına aldı (Age. 161-178).

7- Yasamaya Dönük ve Uygulamalı Fıkıh Aşaması

Karşılaştırmalı ve uygulamalı fıkıh şu anlama gelir: Farklı görüşlerin tespiti, her bir görüşün ilgili konuya dair delillerinin mütaalaası, bu görüşlerin üzerine inşa edildiği kural ve ilkelerin tanınması, bu görüşlerin birbirleriyle karşılaştırılıp değerlendirilmesi ve en nihayet hakka en yakın olan görüşün seçiminden sonra bunun İslam ülkeleri ve uygar dünyada uygulanan kanunlarla karşılaştırılması. (Medkur, 1389 h, 103)

Şeyh Mustafa Ahmed Zerka (ö 1322 h) bu konuyla ilgili şöyle der: “İslam fıkıhının ölümsüzlüğünün sırrı şudur ki; bizler dünya kütüphanelerini dolduran farklı mezheplere ait fıkıh kitaplarından, fıkıhın hakikati ve özünü elde edebilir ve bu özden ilham alarak fıkıha dayalı yepyeni bir hukuk ortaya çıkarabiliriz. Bu hukuk bizim ihtiyaçlarımızı karşılamaya yeter ve bizi yabancı hukuk sistemlerinden müstağni kılar.” (Zerka, 1378 h, 5)

8- Yasamaya Dönük Fıkıhta Birlik Yolunda Ortaya Konan Çabaların Geçmişi

Bu doğrultuda ortaya konan çabaları şöylece özetleyebiliriz:

1- Ebu Cafer Mansur Abbasi hicri 148 yılında Hac vazifesini eda etmek için çıktığı

bir yolculukta, Maliki Mezhebi’nin imamı Malik b. Enes’e Muvatta’nın çoğaltılması ve bütün insanların onun mezhebine yönlendirilmesi için izin vermesini istedi. Malik, Halife’ye cevaben şöyle dedi: “Her bir topluluğun kendilerine ait bir imamı vardır ve onun fikir ve görüşlerine saygı duyarlar. Müslümanları kendi hallerine terk etmek en doğrusudur.”

2-Hicri XI. yüzyılda Hindistan padişahı olan Sultan Muhammed Alemgir’in fermanıyla o ülkenin önde gelen âlimlerinden müteşekkil bir heyet oluşturulur. Bu heyet, Hanefi fıkıhı nezdinde, üzerinde ittifak edilmiş fetva ve hadislerin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulmuş bir fıkıh kitabı yazmakla görevlendirilir. Neticede “el-Fetava el-Hindiyye” kitabı telif olunur. Bu çalışma, fıkıhi ihtilafların önünü alma ümidiyle gerçekleştirilmiştir. (Medkur, 1389 h. 107)

3-Hicri XIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti, Müslüman hukukçulardan oluşan bir grubu, Hanefi fıkıhına dayanarak Muameleat Hukuku alanında bir çalışma yapmakla görevlendirir. Bu çalışmanın alanı sadece Hanefi fıkıhı ile sınırlandırılmaz ve hangi mezhepten olursa olsun zamanın ruhu, gelişen uygarlık düzeyi ve genel maslahatlarla uyumlu fetvaların seçilmesi ön görülür. Bu grup neticede 1851 maddeden oluşan bir fıkıh mecmuası telif eder. Bu eser meşhur “el-Ahkam el-Adliyye ve Kanunu’l Muameleat” dergisinde basılır ve yayınlanır. Bilahare geniş Osmanlı toprakları ve mahkemelerinde uygulamaya konulur. (Age.)

4- 1951 yılında Suriye Devleti, Mısır’daki en son yasaları göz önünde bulundurarak Aile Hukuku’nu düzenleyen kanunları yeniden tanzim eder. Bu özgürlükçü yaklaşım, zamanla Ürdün, Katar, Birleşik Arap

Emirlikleri ve Sudan’a da yansır. 1953 yılında bu ülkede, Aile Hukuku’na dair bütün problemleri içeren bir kanun taslağı onaylanır. Bu taslak, bütün İslam mezheplerinden ilham alınarak hazırlanmıştır.

5-Mısır, bu doğrultuda daha büyük adımlar atmıştır. Mısır devleti büyük fakihlerden bir grubu İslam fıkından ilhamla ve hiçbir mezhebe bağımlı kalınmaksızın ortak bir noktada ittifaka varmaları için davet eder. Bilahare 1916 yılında evlilik ve boşanma ile ilgili hükümler derlenip basılır. Bu kitabın bazı bölümleri yasalastuktan sonra yürürlüğe konulur. Bu cümleden 1929 yılında yürürlüğe giren 25. Kanun’a değinebiliriz ki tek bir celsede gerçekleşen üç talakın tek bir talak sayılması gerektiği hükmünü ihtiva eder ve bu hüküm Şia fıkından alınmıştır. (age. 11)

Sonuç

Fıkıh-ı Mukaren, başlangıçta reddiye risaleleri kalıbında ortaya çıkmış daha sonra I. yüzyılın sonlarında hilaf ilminin şekillenmesiyle ilim havzalarına girmiştir. Üçüncü, dördüncü ve beşinci yüzyıllarda İslam fıkının meyveye durması ve görkemli bir yapıya kavuşmasına vesile olmuştur. İhtilaf adabına riayet ederek kendi fıkıhlarını müdafa eden mezhepler daha kalıcı bir bünye kazanmış ve gitgide daha bir büyümüştür. Kendi fıkını savunamayan, kötü savunan yahut karşı tarafı karalayarak ve niza üslubuyla rakiplerini reddetmeye çalışan mezhepler ise gün geçtikçe takipçilerini kaybetmeye başlamıştır.

Hicri VIII. yüzyılda mezheplerin birbirlerinden uzak durması neticesinde, Müslümanlar arasında öylesine büyük bir taassup,

ihtilaf ve iç savaşlara sebep olmuştur ki bu durum, İslam düşmanlarının Müslümanlar üzerinde sulta kurmasıyla sonuçlanmıştır. En nihayet ayrılık ve tefrikanın alabildiğine acı sonuçlarını tadan Müslümanlar, son yüzyıl içerisinde, el-Ezher’in büyük şeyhi Şeyh Merağî ve Kum’da Ayetullah Burucerdî gibi büyük fakihler, bu ilmi her tür niza ve münakaşadan uzak bir kalıp içerisinde yeniden ihya etmeye çalışmışlardır. Bu ilmi “Fıkıh-ı Mukaren” diye adlandırmış ve İslam ülkelerinde uygulamalı ve yaşamaya dönük bir yaklaşımla uygulama sahasına çıkmasına zemin hazırlamışlardır.

Fıkıh-ı Mukaren’in ortaya çıkışıyla, suur sahibi âlimler Ehl-i Beyt fıkının azametini görme fırsatına kavuştular. Nihayet Ezher şeyhi Şeltut’un fetvasıyla bu fıkıh resmi olarak tanındı. Fıkıh-ı Mukaren kapsamında, İslam ülkelerinin birçoğu, yürürlükte olan yasalarının bir kısmını Ehl-i Beyt fıkı esasınca değiştirdiler. Bu doğrultuda İslam mezhepleri fıkını uluslararası Lahey Adalet Divanına tanıtarak bu fıkı, karşılaştırmalı hukuk kaynakları arasında gösterebildiler.

İmdi, İslam Mezhepleri arasında mukarenet ve mukayese esasına dayalı fıkıha dönük hem içeride hem de dışarıda ki bu büyük ilgiyi göz önüne alarak bu ilmi mükemmel bir kalıp içerisinde, uygulamalı ve günümüz dünyasının diliyle mütenasip bir şekilde tüm dünyaya tanıtmamız ve tüm dünyadaki hukukçu ve fıkıhçıların istifadesine sunmamız gerekir. Tüm ümidimiz, bu ilmin öneminin daha iyi anlaşılması ve ilmi-akademik çevrelerde gerçek konumuna erişmesidir. Bu itibarla İslam Mezhepleri Fakültesi’nin çıkardığı “Fıkıh-ı Mukaren” dergisinin yegâne risaleti, bu alandaki gelişmeler ve bilimsel makaleleri yayınlamak ve İslam Mezhepleri arasındaki yakınlaşmaya katkı sunmaktır.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Nehcu'l Belağ

Arefe, Muhammed, "Keyfe Yesteidu'l Muslimun Vahdetehum ve Tenasurehum?" Kahire, Mecelletu "Risaletu'l İslam", Yedinci yıl, 28. Sayı

Biazar, Abdulkarim, Şeyh Mahmud Şeltut Telayedar-e Takrib, Tahran, Mecma'-e Cihaniye Takrib-i Mazahib-e İslami, 1385 hş.

Dahlan, Ahmed b. Zeyni, Umerau El Beled'il Haram, Beyrut, Daru'l Muttehide, Tarihsiz

Fahr-i Razi, Muhammed b. Ömer, Camiu'l Ulum, Tahran, İslami, 1382 hş.

Gazali, Muhammed, İhyau Ulumi'd Din, Tercüme: Müeyyidüdedin Muhammed Harezmi, Be kuş-e Hüseyin Hadiv Cem, Tahran, Şirket-e İntişarat-e İlmi ve Ferhengi, 1375 hş.

Hacı Halife, Mustafa B. Abdullah, Keşfu'z Zunun An Esami El Kutub ve'l Funun, Mekke, Daru'l Fikr, 1402 h.

Hekim, Muhammed Taki, El Usulu'l Amme Li'l Fikhi'l Mukaren, Tahran, Mecma'-e Cihaniye Takrib-i Mazahib-e İslami, 1431 h.

Humeyni, Ruhullah, Er Resail, Kum, Çap-e Mîhr, 1385 h.

İbn Haldun, Abdurrahman B. Muhammed, Mukaddime-i İbn Haldun, Tercüme: Muhammed Pervin Gonabadi, Tahran, Bongah-e tercüme ve Neşr-e Kitap, 1359 HŞ.

Kaşifu'l Ğita, Muhammed Huseyn, Tahriru'l Mecelle, Tahran, Mecma'-e Cihaniye Takrib-i Mazahib-e İslami, 1424 h.

Medkur, Muhammed Selam, El Madhal Li'l Fikhi'l İslami, Kahire, Dar En- Nehde El Arabiyye, 1389 h.

Muhakkik Hılli, Cafer B. Hasan, El Muteber Fi Şerhi'l Muhtasar, İşraf: Nasır Me-karim Şirazi, Kum, Müesset Es Seyyidi's Şüheda, 1406 h

Sayis, Muhammed Ali, Tarihu'l Fıkhu'l İslami, Dimeşk, 1425 h.

Subhani, Cafer, "Musahebe Ba Ayetullah Cafer Subhani", Mecelle-i Hovze, 43-44. Sayı

Şafii, Muhammed b. İdris, El Ümm, Beyrut, Daru'l Vefa, 1422 h.

Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa, El Mu-vafakt fi Usuli'l Ahkâm, Kahire, Mek-tebetu Muhammed Ali Subeyh ve Evladuh, 1953

Şeltut, Mahmud ve Sayis, Muhammed Ali, Mukarenetu'l Mezahibi'l İslami, Kahire, Mektebetu Muhammed Ali Subeyh ve Evladuh, 1953

Şeybani, Muhammed Hasan, El Huccetu Ala Ehli'l Medine, Beyrut, Daru'l Kutub El İlmiyye, 1385 h.

Zerka, Mustafa Ahmed, El fıkhu'l İslami fi Sevbihi'l cedit, Dimeşk, Matbaatu Camiati Dimeşk, 1378 h.

Zuheyli, Muhammed, Merciu El Ulumi'l İslamiyye, Dimeşk, Daru'l Marife, Tarihsiz